ANTIKVARIAT MATS REHNSTRÖM

NYHETSBREV 297
TRYCKFRIHET
2 DECEMBER 2016

Jakobsgatan 27 nb | Box 16394 | 103 27 Stockholm | tel 08-411 92 24 | fax 08-411 94 61
e-post: info@rehnstroem.se | www.matsrehnstroem.se
ÖPPET TORSDAGAR 15.00–18.30

Den 2 december är det 250 år sedan 1766 års tryckfrihetsförordning stadfästes. I detta nyhetsbrev firar antikvariatet detta jubileum med ett urval av 25 svenska skrifter rörande censur och tryckfrihet 1665-1812. Dessa visar tydligt att rätten till det fria ordet inte är att ta för given. Bland skrifterna finns exempel på arbeten i ämnet av de tre viktigaste upphovsmännen bakom 1766 års tryckfrihetslagstiftning: ANDERS NORDENCRANTZ, PETER FORSSKÅL och ANDERS CHYDENIUS.

För fler skrifter i ämnet sök på tryckfrihet bland antikvariatets böcker på antikvariat.net

Med vänliga hälsningar!

MATS REHNSTRÖM

PS. En rad intressanta texter och en mängd källmaterial kring tryckfrihetens historia finns tillgängliga på frittord250.se. DS.

1. **Kongl. may.tz placat och förbudh/** angående pasquiller och smädeskriffter. Sthlm, I. Meurer, 1665. 4:o. (7) s. Med stora riksvapnet som vinjett på titelsidan. Tagen ur band. Med svagt vertikalt vikmärke. Litet lagat hål i övre marginalen på titelbladet. Sista blanka sidan med en liten bläckfläck. *900

Daterad Stockholm den 21 april 1665. Med anledning av en skrift som kritiserade Storbritannien, men resultatet blev en allmänt mycket strängare svensk censurlagstiftning.

2. **Hans kongl. may:tz stadga och förordning om alla nyskreffne wärkz censerande i rijket/** så wid academier och skolar/ som andra orter innan dhe tryckte warda. Item stadfästelse på förra kongl. förordningar om thet samma/ så och exemplars inlefwererande til kongl. archivum och bibliotheket aff alt thet som tryckt warder. Sampt booktryckiarnes straff som här emot bryta. Dat. Stockholm 5 julij 1684. Sthlm, N. Wankijff, (1684). 4:o. (8) s. Med stora riksvapnet i träsnittsvinjett på titelsidan. Oskuren och ouppskuren. Fint ex. *1000

Kanslikollegium fick ansvaret för censuren och det påmindes om pliktleveranserna av arkivexemplar.

Kongl. May.ts
PLACAT
och Förbudh/
Angående Pasquiller och Smädeskriffter.
Tryckt i Stockholm/ af Ignatio Meurer/ Kongl. Bookt. Åhr 1665.

1.

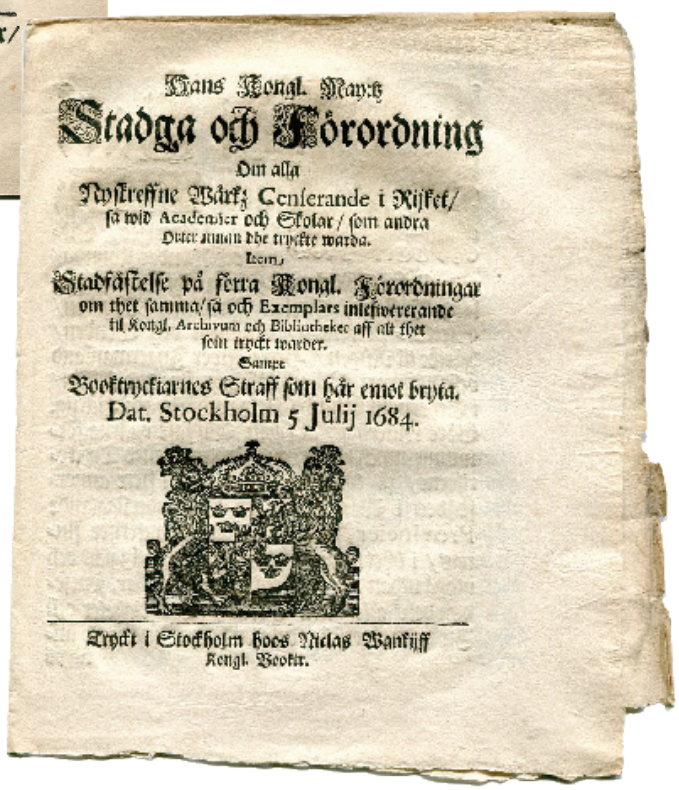
Hans Kongl. May:tz
Stadga och Förordning
Om alla
Nyskreffne Wärkz Censerande i Rijket/
så wid Academier och Skolar/ som andra
Orter innan dhe tryckte warda.
Item,
Stadfästelse på förra Kongl. Förordningar
om thet samma/ så och Exemplars inlefwererande
til Kongl. Archivum och Bibliotheket aff alt thet
som tryckt warder.
Sampt
Booktryckiarnes Straff som här emot bryta.
Dat. Stockholm 5 Julij 1684.
Tryckt i Stockholm hoos Niclas Wankijff
Kongl. Bookt.

2.

3. **Åtwarning/ uppå hans kongl. maj:tz nådigste befallning af des Cantzlie collegio utgången/** til hämmande af inritade och föröfwade missbruk/ emot kongl. förordningar/ angående hwarjehanda kätterska och andra skadeliga böckers upläggiande/ införande eller försälliande i kongl. maj:tz rike och des tilhörige länder och herrskaper/ wederbörande til efterrättelse Stockholm den 10 julii 1706. Sthlm, J. H. Werner, (1706). 4:o. (4) s. Titelsidan med kunglig krona som träsnittsvinjett. Oskuren. Några små nagg i marginalerna som även är lite bruntonade allra ytterst. Obetydlig liten bläckfläck i övre marginalen på sista sidan. ⋆900

Riktade sig i första hand mot pietismen.

4. **Kongl. maj:tz nådige förordning/ huru förfaras skal med ett under riksdagen af en ähreförgiäten menniskia** updicktat och kring riket utspridt pasquill. Gifwit Stockholm i råd-cammaren den 20 junii 1727. Sthlm, Kongl. boktryckeriet, hos J. H. Werner, (1727). 4:o. (4) s. Titelsidan med kunglig krona i träsnittsvinjett. Oskuren. Lätt lagerfläckig. Med samtida bläckdatering överst på titelsidan och nyare duplettmarkering i blyerts. ⋆750

Smädeskriftens titel var ”En swensk ministers swar til riks-rådet/ praesidenten och landtmarschalken/ gref Arvid Horn”.

5. **Kongl. maj:ts förbud/ emot missbrukad frihet wid böckers upläggande.** Gifwit Stockholm i råd-cammaren then 2 nov. 1749. Sthlm, Kongl. tryckeriet, hos P. Momma, (1749). 4:o. (4) s. Titelsidan med lilla riksvapnet i träsnittsvinjett. Oskuren. Liten numrering överst på titelsidan. ⋆600

Åhlén & Åhlén Censur och tryckfrihet 17.142. Gällde Johan Montin Johanssons ”Borgelig regering til des uprinnelse och art, beskådad”. Boken, som tillägnades prins Gustav, utmålade det rådande politiska systemet i mycket negativa färger, samtidigt som den framhöll enväldets fördelar. Kanslikollegium skyndade sig att förbjuda boken efter att man fått vetskap om att den lästs av den ryska ministern och intresserat Englands sändebud, varför man ville förhindra dess vidare spridning, i synnerhet till främmande makters kunskapare, vilka kunde fått intrycket att Sveriges politiska instabilitet var mycket större än vad som egentligen var fallet och därmed kanske locka till allianser eller anfall mot landet.

6. **Kongl. maj:ts nådige kundgiörelse och förbud, angående några uti orterne kringlöpande skrifter.** Gifwen Stockholm i råd-cammaren then 11 martii 1752. Sthlm, Kongl. tryckeriet, hos P. Momma, (1752). 4:o. (4) s. Titelsidan med kunglig krona i träsnittsvinjett. Oskuren. Lite snett vikt i ryggen. Diskret duplettmarkering i blyerts. ⋆450

Vi får inte veta titlarna på de kringlöpande skrifterna, vilka ska ha varit straffbart kallsinniga mot guds ord och läroämbetet.

7. **Kongl. maj:ts kungiörelse, angående the utspridde smädeskrifterne under namn af Swea rikes tilstånd** uti et kort begrep sammandragit och förestält år 1756, samt then therwid fogade budkaflan. Gifwen Stockholm i råd-cammaren then 20 octobr. 1756. Sthlm, Kongl. tryckeriet, hos P. Momma, (1756). 4:o. (4) s. Titelsidan med kunglig krona i träsnittsvinjett. Tagen ur band. ⋆450

Smädesskriften tillskrevs statsförbrytaren Erik E:son Wrangel, vilken dock i ett brev till drottningen förnekat författarskapet. Flera dömdes för att ha spritt skriften.

8. **Kungiörelse angående smädeskriften Constans sincerus kallad.** [=rubrik]. (Sthlm, 1757). Folio. (1) s. Vikt två gånger. Små spår av en gammal monteringsremsa på baksidan i vänstermarginalen. Lätt bruntonad och med en liten rostfläck. Bra ex. *1000

Åhlén & Åhlén Censur och tryckfrihet. 17.164. Daterad den 18 januari 1757. Hattarnas tidskrift ”En ärlig swensk” bemöttes av mössorna med ”Constans sincerus”, vilken spreds som handskrift. Alla exemplar av dessa avskrifter skulle inlämnas och sedan brännas av skarprättaren vid kåken ”författaren til skymf och nesa”.

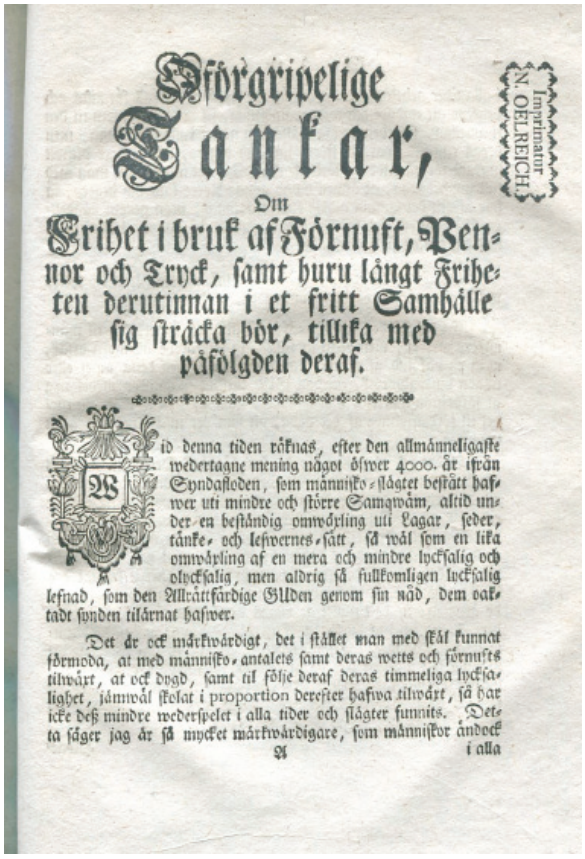

Imprimatur
N. OELREICH.

Oförgripelige
Tankar,
Om
Frihet i bruk af Förnuft, Pennor och Tryck, samt huru långt Friheten derutinnan i et fritt Samhälle sig sträcka bör, tillika med påfölgden deraf.

Wid denna tiden räknas, efter den allmänneligaste wedertagne mening något öfwer 4000. år ifrån Syndafloden, som människo-slägtet bestätt hafwer uti mindre och större Samqwäm, altid under en beständig omwäxling uti Lagar, seder, tänke- och lefwernes-sätt, så wäl som en lika omwäxling af en mera och mindre lyckfalig och olyckfalig, men aldrig så fullkomligen lyckfalig lefnad, som den Allrättfärdige Gården genom sin nåd, dem oaktadt synden tilärnat hafwer.

Det är ock märkwärdigt, det i stället man med skäl kunnat förmoda, at med människo-antalets samt deras wetts och förnufts tilwäxt, at ock dygd, samt til följe deraf deras timmeliga lyckfalighet, jämwäl skolat i proportion derefter hafwa tilwäxt, så har icke deß mindre wederspelet i alla tider och slägter funnits. Detta säger jag är så mycket märkwärdigare, som människor ändock

A i alla

9. (NORDENCRANTZ, A.) **Til riksens höglofl. ständer församlade wid riksdagen år 1760.** En wördsam föreställning uti et omständeligit swar på de oförgripeliga påminnelser, som uti Stockholms post-tidningar, den 25 september 1758, kundgjorde blifwit, wara af trycket utkomne, wid de under sidstledne riksdag til riksens höglofliga ständer aflemnade trenne skrifter om rättegångers förminskning, lag, domare och folk, samt en rättskaffens fri- och säkerhet. Af en deras ledamot och ödmjukaste tjenare. Sthlm, L. L. Grefing, 1759. 4:o. (32),272,265-690 s. + (NORDENCRANTZ, A.) **Oförgripelige tankar, om frihet i bruk af förnuft, pennor och tryck,** samt huru långt friheten derutinnan i et fritt samhälle sig sträcka bör, tillika med påfölgden deraf. [=rubrik]. Sthlm, L. L. Grefing, 1756. 4:o. 24 s. Ngt nött med trevligt samtida stänkdekorerat hfrbd med upphöjda bind, guldornerad rygg, mörkbrunt infärgat titelfält och stänkta snitt. Ryggen lätt blekt och med litet nagg överst. Pärmkanterna lite nötta och skrapade och bakre pärmens papper med lite småskavanker. Enstaka småfläckar. Liten pappersförtunning i övre marginalen på s. 27. Ur det Leuhusenska fideikommissbiblioteket. *6000

Bring Riksdagshandlingar s. 53 och Åhlén & Åhlén Censur och tryckfrihet 17.72 för det första arbetet. Ett av Nordencrantz viktigaste arbeten innehållande en konstitutionell kritik med angrepp mot ämbetsmannavälde och ståndsprivilegier samt med krav på att makten skulle tilldelas landets egendomsägare, odalmännen. På justitiekanslerns begäran beslöts att verket inte fick spridas av författaren utan att först ha lämnats till prövning av ständerna. Nordencrantz föregrep den tänkta processen genom att i ett memorial till riksdagens ledamöter berätta om sin avsikt att som riksdagsman sprida arbetet till sina kolleger, men att han hindrats av justitiekanslern. Han påpekade att detta var ett exempel på övergrepp mot den konstitutionellt fastställda rätten för rikets ständer att bedriva fria överläggningar vid sina sammankomster. Ständerna beslöt genast att boken skulle spridas till ledamöterna. Viktigt och för framtiden betydelsefullt är Nordencrantz ställningstagande i denna bok för en oinskränkt tryckfrihet. Åhlén & Åhlén Censur och tryckfrihet 17.72 för det andra arbetet. Vid 1756 års riksdag belades skriften med kvarstad, men frigavs vid riksdagen 1760-62. Författarens idéer om tryckfrihet fick stor inverkan på den tryckfrihetskommitté som tillsattes av riksdagen och Nordencrantz är en av vägröjarna för 1766 års skriv- och tryckfrihetsförordning. Det Leuhusenska fideikommissbibliotekets grundare Carl Leuhusen (1724-95) var svärson till Anders Nordencrantz.

10. (FORSSKÅL, P.) **Tankar om borgerliga friheten.** Sthlm, L. Salvius, 1759. 4:o. 8 s. Tagen ur band. Delvis med bevarad råkant i nedre marginalen. Ganska hårt lagerfläckig. Med den lite kladdiga samtida bläcktillskriften: ”Denna skrift är förbjuden wid 3000 [?] d. kmt vite” nedtill på titelsidan. ⋆9000

Åhlén & Åhlén Censur och tryckfrihet 17.177. Bring Rättegångshandlingar 91:1. Trycktes i 500 exemplar, men förbjöds och drogs in på Kanslikollegiets befallning, då skriften bland annat förordade en oinskränkt tryckfrihet. Forsskål hade ursprungligen försökt få arbetet publicerat som avhandling, men Anders Berch hade satt sig på tvären. Av de tryckta exemplaren lyckades myndigheterna endast uppspåra 79. Att skriften först lyckats slinka igenom censuren berodde sannolikt på censorn Nils von Oelreichs penningbegär och snålhet. Han fick enbart uppbära censorsavgift för till tryckning godkända böcker. Ett vägrat trycktillstånd däremot medförde ingen inkomst.

Tankar
Om
Borgerliga
Friheten.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Directeuren LARS SALVIUS, 1759.

11. [Forsskål] **Kongl. maj:ts nådiga förbud emot en af trycket utkommen skrift,** under titul: Tankar om borgerliga friheten &c. Gifwit Stockholm i råd-cammaren then 28 februarii 1760. (Sthlm), Kongl. tryckeriet, (1760). 4:o. (4) s. Titelsidan med kunglig krona i träsnittsvinjett. Oskuren. Lätt solkig i marginalerna. Liten reva i övre marginalen, där även en liten siffra är skriven med rödkrita. *900

Bring Rättegångshandlingar 91:2. ”Tankar om borgerliga friheten” författades av Peter Forsskål och utkom den 23 november 1759 men indrogs samma förmiddag. Den som försökte sälja, köpa eller upplåta skriften straffades med böter på 1000 daler silvermynt.

12. **Kongl. maj:ts nådige förordning, angående skrif- och tryck-friheten;** gifwen Stockholm i råd-cammaren then 2 decembr. 1766. (Sthlm), Kongl. tryckeriet, (1766). 4:o. (8) s. Titelbladet med kunglig krona i träsnittsvinjett. Oskuren och ouppskuren. Mycket fint ex. *6000

Genom denna banbrytande tryckfrihetsförordning infördes offentlighetsprincipen och avskaffades censuren av alla skrifter utom de teologiska.

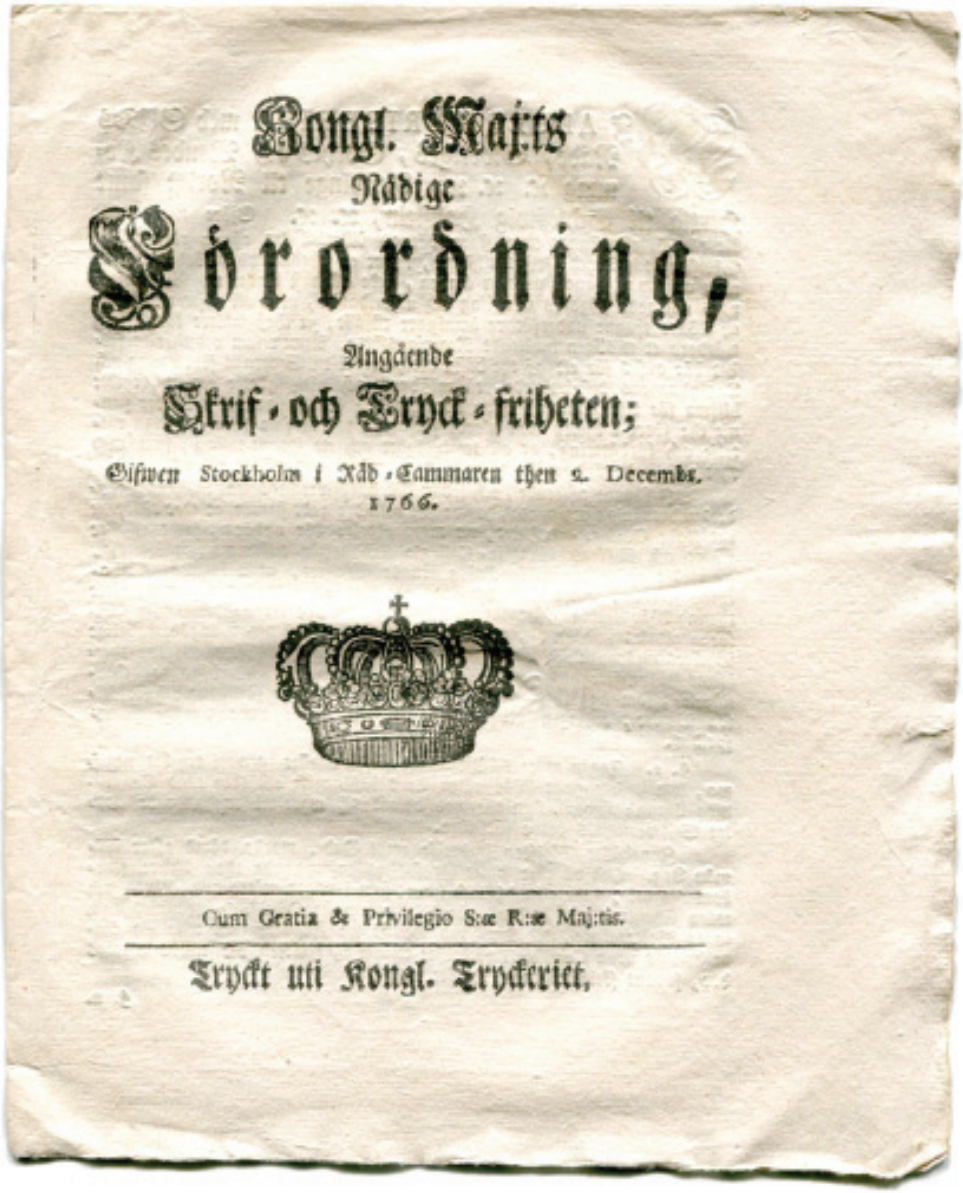

Kongl. Maj:ts
Nådige
Förordning,
Angående
Skrif- och Tryck-friheten;
Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 2. Decembr.
1766.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis.

Tryckt uti Kongl. Tryckeriet.

13. **Kongl. maj:ts nådige förordning, angående skrif- och tryck-friheten;** gifwen Stockholm i råd-cammaren then 2 decembr. 1766. (Sthlm), Kongl. tryckeriet, (1766). 4:o. (8) s. Titelbladet med kunglig krona i träsnittsvinjett. Häftad och oskuren. Ryggen och sista sidan aningen solkiga. ⋆3000

Genom denna banbrytande tryckfrihetsförordning infördes offentlighetsprincipen och avskaffades censuren av alla skrifter utom de teologiska.

14. **Herrar riksens råds utlåtande, uppå justitiæ cancellerens underdåniga hemställande, rörande skrif- och tryckfriheten.** Sthlm, J. G. Lange, 1768. 4:o. 8 s. Tagen ur band. Enstaka småfläckar. Titelsidan ngt bruntonad, lite fläckig och med en gammal bläcknumrering i nedre hörnet. ⋆1750

Här diskuteras tryckfrihetsförordningens gränser med exempel som tidningarna ”Nya Argus” och ”Pratsjuke fritalaren”.

15. [Chydenius] **Maboths ansökning hos parlamentet i Engeland, at få nedlägga sitt censors-ämbete, såsom skadeligt för sanning och nationen.** Ifrån engelskan öfwersatt. Sthlm, C. Stolpe, 1768. 4:o. 8 s. Tagen ur band. Ngt lagerfläckig. Lös i häftningen. ⋆10000

Översatt av Anders Chydenius. Omtrycktes 1794 i ”Skrifter af Sällskapet för allmänne medborgerlige kunskaper”, s. 122-31. En annan version översattes via danskan av Anders Nordencrantz och publicerades i hans ”Tankar om hemligheter” 1769. Enligt ”Svenskt biografiskt lexikon” är originalet danskt och uppgiften om att skriften är översatt från engelskan felaktig. Gilbert Mabbot (1622-ca 1670) var engelsk censor 1647-49.

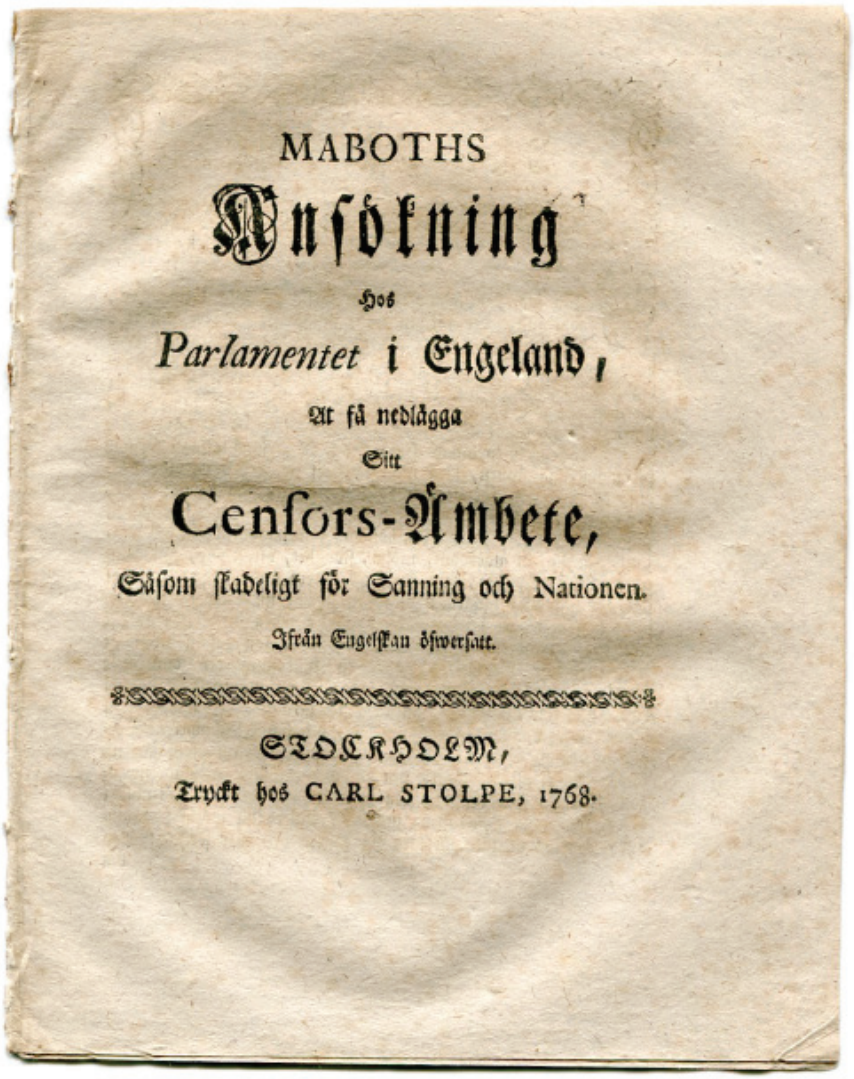

MABOTHS

Ansökning

Hos

Parlamentet i Engeland,

At få nedlägga

Sitt

Censors-Ämbete,

Såsom skadeligt för Sanning och Nationen.

Ifrån Engelskan öfwersatt.

STOCKHOLM,

Tryckt hos CARL STOLPE, 1768.

16. **Kongl. maj:ts nådiga kungörelse och warning, at uti tal och skrifter icke inblanda smädeliga tilwitelser** angående the förre partier m.m. Gifwen Stockholms slott then 24 augusti 1772. Sthlm, Kongl. tryckeriet hos H. Fougt, 1772. 4:o. (4) s. Oskuren. Enstaka småfläckar. Numrering i blåkrita i övre högra hörnet på titelsidan. ⋆400

Tryckt bara några dagar efter Gustav III:s statskupp. I första stycket hoppas kungen att "thet lärer ifrån thenna stund alt gammalt parti-agg upphöra, och all then oenighet förswinna, hwilken beklageligen, i thessa sednare tider, så delt och söndrat nationen, at ofta föräldrar och barn, syskon och närmaste anhörige icke kunnat sämjas, utan til guds förtörnande, och hela then ärbara werldens förargelse, upsatt sig emot hwarannan, samt besmittat hela landet med the ohyggligaste seder, som någonsin i et christeligt samhälle warit kände".

17. (HÖPPENER, P. J.) **Stormägtigste allernådigste konung!** [=rubrik]. Sthlm, A. J. Nordström, 1774. 4:o. (3) s. + **Rättegångs-handlingar och protocoller emellan advocat-fiscals-embetet** uti kongl. Swea hof-rätt, och assessoren herr P. J. Höppener, angående frågan om tryck-friheten. Sthlm, A. J. Nordström, 1774. 4:o. 28 s. Tagna ur band. Gamla stänkta snitt. Första arbetet lite lagerfläckigt, andra med några helt obetydliga småfläckar. ⋆2800

Bring Rättegångshandlingar 508:1-2. Allt som utkom i målet. Publicisten Pehr Johan Höppener (1726-1802) hade begärt att i avskrift få ta del av inkomna handlingar rörande tryckfrihetsfrågor. I ansökningen hade han enligt åtalet brukat "otjenlige och förgripelige ordasätt" och ställdes därför inför rätta vid Svea hovrätt. Höppener blev dömd av hovrätten, men sedan benådad av Gustav III som i mellantiden hade utfärdat en ny tryckfrihetsförordning den 26 april 1774.

18. **Kongl. maj:ts nådiga förnyade förordning och påbud angående skrif- och tryck-friheten.** Gifwen Stockholms slott, then 26 april 1774. Sthlm, H. Fougt, 1774. 4:o. (12) s. Tagen ur band. Oskuren. En del småfläckar. Med svag fuktrand i yttre marginalen. ⋆500

Efter att 1766 års tryckfrihetsförordning avskaffats i och med införandet av 1772 års grundlag var rättsläget oklart. Gustav III återinförde här 1766 års förordning med en rad inskränkningar.

19. **Kongl. maj:ts nådiga kungörelse och påbud, angående boktryckares answar för brott och förseelser** emot kongl. maj:ts förordning om skrif- och tryckfriheten. Gifwen Stockholms slott then 6 maji 1780. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1780. 4:o. (4) s. + **Tilläggning til kongl. maj:ts nådiga kungörelse och påbud,** af then 6 maji 1780, angående boktryckares answar för brott och förseelser emot kongl. maj:ts förordning om skrif- och tryckfriheten. Gifwen Stockholms slott then 3 maji 1785. Sthlm, Kongl. tryckeriet, (1785). 4:o. (4) s. Oskurna. Den andra skriften med liten diskret rödkritenumrering i övre marginalen på titelsidan. ⋆675

Detta var en skärpning i två steg av 1774 års tryckfrihetsförordning och la ansvaret för tryckfrihetsbrott på boktryckaren. Liknelsen med att smeden skulle kunna åtalas för mord om det begåtts med en kniv tillverkad av honom har använts för att påpeka det absurda med dessa förordningar.

20. **Kongl. maj:ts nådiga förordning, om en allmän skrif- och tryck-frihet.** Gifwen Drottningholms slott den 11 julii 1792. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1792. 4:o. (8) s. Oskuren och ouppskuren. Liten fuktrand i nedre marginalen och lite smutsad i yttersta marginalerna. Liten diskret rödkritenumrering i övre marginalen på titelsidan. ⋆600

Infördes efter Gustav III:s död av Gustaf Adolf Reuterholm och var i det stora hela liberalare jämfört med Gustav III:s författningar med undantag av att offentlighetsprincipen helt avskaffades. Reuterholm ångrade snart sitt tilltag och inskränkte tryckfriheten.

21. **Kongl. maj:ts nådiga warning, emot öfwerträdandet af des den 11 sistledne julii utfärdade förordning om en allmän skrif- och tryckfrihet.** Gifwen Stockholms slott den 21 december 1792. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1792. 4:o. (4) s. Oskuren. Några små nagg i övre marginalen. Liten diskret rödkritenumrering i övre marginalen på titelsidan. ⋆350

Om inskränkningar i tryckfriheten: ”Alt det, som är anstöteligt, stridande och och smädeligt emot det högsta wäsendet, emot wår rätta trosbekännelse och den rena evangeliska läran, emot regeringssättet, emot moralen och goda seder, samt emot utrikes hof och magter”.

22. **Kongl. maj:ts nådiga instruction för des hof-cantzler,** i afseende på det honom updragne inseende öfwer bokhandelen och boktryckerierne i riket. Gifwen Stockholms slott den 23 februarii 1802. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1802. 4:o. (8) s. Oskuren och ouppskuren. Svagt vertikalt veck. Några småfläckar. ⋆400

Även lånebiblioteken och bokauktionsförrättarna skulle hovkanslern bevaka.

23. **Konungens hof-cantzlers-embetes kungörelse, angående förbud mot införsel af franska journaler,** weckoskrifter och dagblad, samt böcker och skrifter, hwilka hädanefter i Frankrike tryckas. Gifwen Stockholm den 7 september 1804. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1804. 4:o. (4) s. Tagen ur band. Oskuren. Lite nagg i nedre margialen och titelbladet med samtida numrering samt tillskrift: ”Publ. i Borgwattnes kyrka”. ⋆400

Utfärdades av hovkanslern C. B. Zibet som hade ansvar för den svenska censuren. Förbudet var ett uttryck för Gustav IV Adolfs hat mot Napoleon. Borgvattnets kyrka ligger i Jämtland.

24. **Kongl. maj:ts och riksens ständers fastställde tryckfrihets-förordning;** dat. Stockholm den 9 martii 1810. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1810. 4:o. (22) s. Tagen ur band. Delvis lagerfläckig. Med J. A. Almquists stpl nederst på titelsidan. ⋆500

Bring Riksdagshandlingar s. 172. Den första tryckfrihetsordningen efter statskuppen 1809 och försedd med grundlags status. Den byggde på 1766 års tryckfrihetsförordning och gav en vidsträckt tryckfrihet. Den kom att omarbetas redan 1812, då bland annat indragningsmakten las till.

25. **Kongl. maj:ts och riksens ständers fastställde tryckfrihets-förordning;** dat. Örebro den 16 julii 1812. Sthlm, Kongl. tryckeriet, 1812. 4:o. (23) s. Fint oskuret och ouppskuret ex. i tre lösa vikta ark. ⋆900

Bring Riksdagshandlingar s. 183. Karl Johan påskyndade 1812 års tryckfrihetsförordning som antogs efter beslut vid endast en riksdag. Här infördes bland annat indragningsmakten igen och även på flera andra punkter kringskars 1810 års liberala tryckfrihetsförordning. Lagen kom att med många förändringar gälla till 1949 års tryckfrihetsförordning.